

בסוף הקלון

מ. א. ז'ק. מסביבי. מאמרים. הוצאת «אשכול». ברלין. תרפ"ט.

ספרו של מ. א. ז'ק נוגע בכמה וכמה שאלות עיוניות: בערך התרגום ומתו השפעתה של החזרה בלשון ובשירה, חלומות ושכחה, דברי בקורת וכדומה. הענינים הם ברובם מסביב לדרכי היצירה ותהליכיה, דברים כשהם לעצמם רבי ערך וכובד. מ. א. ז'ק מביע בהם דעות נכונות, אם גם לא מקוריות ביותר, אלא שהוא מסבך אותנו בהרצאתו, עד שקשה להציל מתוך סבך לשוני זה את העיקר ולהרחיק ממנו את הספל. הכל נמצא כאן בהטעמה שוה ובגובה אחד. כך דרכם של כל הִקְרָבִילִיסְטִים. והרי ז'ק יודע יפה: «שפגימת החזרה יש בה משום הגדשת הסאה, שכן אכילת דבש הרבה מביאה לידי הקאה ויום סגריר מכניס שעמום בלב», — אולם בשעה, שהוא בא להרצות לפנינו את מחשבותיו, הוא מסיח דעתו מכל אלה ומאכיל אותנו דבש הרבה, הרבה מאד. הרעיון הפשוט והשגור משתרבי, מתמתח לא מתוך תוספת בירורים ולא מתוך גלויים חדשים בהלכה, אלא מתוך כפל לשון וצירופים סתמיים. מיותרים, מכבירים וגם משעממים.

לשונו של ז'ק מזוקקת שבעתים. והיא כעוכריו. יש בה משקלם ומנותם של מים חסרי צבע וטעם. אינך יורע לעולם, לאן מוליכה אותך פניה מסולסלת, מפוארת, קופאת, גדושה, משומשת, מנופחת וחסרת אופי ונפש זו, ובהגיעך עד הסוף, ברור לך, שעמדת כל הזמן במקום אחד, כאילו ישבת רכוב על גבי סוס של קארוסילה. שעות רבות הסתובבת במתג צר, הראש נעשה סחרחר עליך וממקומך לא זזת. והנה שתי דוגמות המעידות על דברי:

«...סתם מחזור מזם בו ונגאי הוא לבעליו, שכן דרכו לפסול את הראשונות. המתפלל וחוזר סימן רע הוא לו, שכבר תעה באמצע. כיוצא בזה אתה אומר: רב הדורש לפני תלמידיו וכופל אמריו, בידוע שהוא מפקפק אם נכנסו דבריו לתוך אזניהם, או שנולד השש בלבו שמא לא ירדו הללו לטוף דעתו, מפני «עומק המושג וקוצר המשיג», ונמצאים מגלים פנים בחזרה שלא כהלכה. «אין רבוי אחר רבוי אלא למעט», וכל מקום שנאמר בו «ליתר תוקף» בדוק אחריו, אם אין רפינו מוצג בתוכו. אף «תוק חזק» אינו הוד שבגבורה, אלא יסוד ש: מורא».

חיה ואנטיחיה: דבר והפוכו בשני לשון. וכן בלי הרף, וכן בלי הרף, ובמקום אחר:

«אנוש כנפשו גלחם, וזרו לו דרכיה. כלילות חדד שנתו, והוא לא ידע מהי קול אלהים קורא לו בראש אשמורות, והוא בעיניו ישפוף ושפתיו לחשות: חלום חלמתי, כסופין טמירים מעלים גלים קלים בתוך תוכה של הנפש. גצים ניתנים ומציתים אור, להכה פוקעת ומרעידה את הלב, והוא אינו מכחין בשרשם ודוחה בקש. הבל הבלים».

וכן בלי הרף, וכן בלי הרף.

כך אסוד לכתוב. ספרו של ז'ק מופת חותך הוא, המראה בעליל את ההרס הפסיבי, שקולטום לשוני ערטילאי מִקְהָה בנפש הסופר. משטטים עברים נכונים, בנייים על-פי מתכונתם של «ספר האגדה» וספורי מנדלי, גהוץ רב, ידעה רבה — מרות, שהן כשלעצמן טובות ומעילות, נהפכות לרוץ, לכהות רוחים על-ידי התעבותן והתפשטותן, מתרוקנות מהתוכן שבקרבן ונפלות למעמטה על הקורא. אמנם הלשון היא יסוד היצירה הספרותית, אבל מי שמניח את היסודות נדבך אחרי נדבך בלי כל צורך, ואת הבנין עצמו אין בכחו לבנות, עושה דבר משונה מאד, לכאורה איתן ומיוסד, ובתוכו רוסף חסר אחיזה וחסר נקודת-כובד, אשר גם מפני רוח מצויה לא יעמוד, כי לא די בלשון. היוצר חייב להעלותה למדרגת סגנון, ואם לאו — אין אלו אלא מלים, מלים, מלים.

התבוננות נראה, שאם נאמר, שישעיהו בא למליצה זו מתוך זה, שהעם התפאר כי כרת ברית עם אשור, שזו היחה כמו ברית עם המות עצמו, והנביא מתכוון גם לברית עם אשור וגם למות, אז אולי תאבד המליצה מעט מהשגב שלה, אולם היא תקבל תוכן ממש, ריאלי.

בחתי בכונה בשתי השערות המוזרות ביותר כשביל להראות, שגם ביחס אליהן פתני המחבר ואפת.

המחבר כחר בו זרף מיוחדת בפירוש ישעיהו, דרך מקורית לגמרי, שלא נשמעה כמות. הוא מרבה בהשערות, המראות על חריפותו וכח ההמצאה שלו. ברור הדבר, שלא ידענו את כל פרטי המאורעות שהיו בזמנו של ישעיהו, היינו מבינים אותו יותר משאנו מבינים אותו עתה. אולם את פרטי המאורעות אולי לא נדע לעולם. דרכו של המחבר לתאר מתוך ישעיהו עצמו את פרטי התמונה ההיסטורית של זמנו בהוספת גופך של השערות משלו ואחר-כך לבאר את ישעיהו על-פי תמונה זו עצמה. דרך זו היא לא בטוהה ועלולה להטעות. כל זמן שלא נדע את המאורעות ממקורות היסטוריים בטוחים, נגשש באסלה וההשערות תשארנה רק השערות.

חשובה מאד היא הסקירה ההיסטורית של המחבר, אם גם מלאה היא השערות בלתי-מבוססות. לפי סקירה זו מופיע המלך עזייהו באור חדש, כמלך אדיר שהרחיב את גבולות הארץ במדה שלא היתה כמות לפניו. בצפון כבש את דמשק, חרף, חמתי, ואפילו את ארץ שְׁמָאֵל־אֲדִי, ובדרום — את כל ארץ פלשתים וארץ אדום. לוא נתאמתה השערה זו, היה אפשר לאמר, שנבואת כלעם מתארת את נצחונותיו של עזייהו: דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקך כל בני שת והיה אדום ירשה והיה ירשה שער אייבו וישראל עושה היל... ראשית גוים עמלק ואחירתו עדי אבד... אוי מי יחיה שְׁמָאֵל... (אמנם כחוב משמו אל, אולם אין לזה מובן, וכבר הציע הפרופ. ד. ה. מילר לתקן: שְׁמָאֵל).

ביחוד מתבלט מסקירתו של המחבר ערכו הגדול של המלך חזקיהו אחרי מפלתו של סנחריב עלה בידו להשיב לארץ-ישראל את גלות עשרת השבטים, ועל זה רומזים הפסוקים: «ביום ההוא יוסף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים ונשא נס לגוים ואסף נדווי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ. מארבע כנפות הארץ». חזקיהו אחר תחת שרכיש מלכותו את כל שבטי-ישראל ואת כל ארץ-ישראל, ואנו מבינים, מדוע ראו בו את המשיח וקראו לו «אבי עד שר שלום». המחבר היה יכול לעשות עוד צעד אחד ולאמר, שכל נבואות הגזמה ושיבת ציון מפרק מ' ואילך מוסכות על שיבת עשרת השבטים, כמו שמשער ולוטניק בספרו «אחדות ישעיהו». אולם דוקא בשאלה זו אין המחבר נוטה מדעת המבקרים החדשים.

המחבר מפרש לא רק את ישעיהו, כי אם גם את הושע ואת זכריהו מפרק ט' ואילך, שלפי דעת המחבר חיי בזמן עזייהו והיה יועצו של המלך. השערה רחוקה ומוזרה מאד, זכריה מ' ואילך מכיל נבואות מאותרות שיש להן צורה אפוקליפטית, המיוחדת לתקופת הבית השני. בזכריה יד ה' נאמר: «ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזייהו מלך יהודה», מה שמראה שהוא לא נבא בימי עזייהו. המחבר, המשתדל להוכיח, שהנביא הזה תי בימי עזייהו, קורא: ונסתם (הגיא הנזכר למעלה), כאשר נסתם לפני הרעש בימי עזייהו מלך יהודה; כלומר הגיא שנוצר על-ידי רעידת האדמה יסתם כמו שזה היה לפני רעידת האדמה. זהו פירוש דחוק ורחוק מאד, כי למה המלים «בימי עזייהו» אם כל הנבואה נאמרה בימי עזייהו.

כפי שאנו רואים מהדוגמות האלה, מלא הספר השערות וחרושים. המחבר הוא חריף מאד ובעל המצאה ואינו חסר גם אומץ-לב. הוא הולך לעתים קרובות נגד המקובל בין על-ידי המסורה ובין על-ידי המדע החדש.

ד"ר א. צפרוני